

آینده پژوهی فرصت‌ها و چالش‌های حقوقی سرزمینی قومیت‌گرایی در ارتباط با امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

حسین ترکی^۱، محمد علی خسروی^{۲*}، علی قربان پور دشتکی^۳

چکیده

فرصت‌ها و چالش‌های حقوقی سرزمینی در قومیت‌های مختلف به خصوص در مناطق جنوبی و به ویژه مناطق عرب نشین استان خوزستان، ایجاب می‌کند که به مسائل و تحولات این منطقه بیشتر توجه شود و تاثیرات آن‌ها بر امنیت ملی سنجیده شود. بر این اساس، برای پیش‌بینی وضعیت امنیتی کشور در سال‌های آتی توجه به وضعیت قومی، فرصت‌ها و چالش‌های حقوقی سرزمینی قومی کاملاً ضروری به نظر می‌رسد. این تحقیق از نظر ماهیت و هدف، کاربردی و از نظر نوع روش، توصیفی-پیمایشی و با توجه به آینده پژوهانه بودن پژوهش، اکتشافی نیز می‌باشد. در پژوهش حاضر برای شناسایی متغیرهای کلیدی و تشکیل گویه‌های پرسشنامه از روش پایش محیطی استفاده گردید. جامعه آماری پژوهش با توجه به رویکرد آینده پژوهی به شکل پزل خبرگان است. شناسایی متغیرهای کلیدی این تحقیق به روش ماتریس متقاطع و با استفاده از نرم‌افزار میک مک^۴ صورت گرفت. برای شناسایی سناریوهای محتمل از نرم‌افزار سناریو ویزارد^۵ استفاده گردید. یافته‌های حاصل از این تحقیق نشان داد هفت متغیر: ذخایر عظیم نفت و گاز، توسعه نیافتگی، حمایت‌های عربستان و امارات از مخالفین، جنگ هشت ساله تحمیلی، فعالیت جریان وهابی، وجود ریزگردها و رقابت‌های منطقه‌ای به عنوان متغیرهای کلیدی مستخرجه از نرم‌افزار میک مک، عوامل فضا و فرصت‌ها و چالش‌های زای آینده حقوقی سرزمینی قوم‌گرایی عربی در ارتباط با امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران است. نتایج نشان می‌دهد، ۶ سناریوی فرصت‌ها و چالش‌هایی با سازگاری و امتیاز بالا، پیش روی آینده جمهوری اسلامی ایران است که از میان آن‌ها ۱ سناریو بسیار قوی و محتمل و ۵ سناریو ضعیف به دست آمدند. سناریوی بسیار قوی به دست آمده، سناریوی ادامه روند موجود می‌باشد.

واژگان کلیدی: قومیت‌گرایی، آینده پژوهی، امنیت ملی، فرصت، فرصت‌ها و چالش‌های

۱. گروه علوم سیاسی، واحد نیشابور، دانشگاه آزاد اسلامی، نیشابور، ایران.

۲. استادیار گروه علوم سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. نویسنده مسئول.

moh.khosravi@iauctb.ac.ir

۳. استادیار گروه علوم سیاسی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران.

مقدمه

بررسی فرصت‌ها و چالش‌های حقوقی سرزمینی و عوامل تاثیرگذار بر امنیت ملی، همواره مورد توجه حاکمان و استراتژیست‌های هر نظام سیاسی بوده است، چرا که امنیت ملی شرط اولیه و البته مهمترین شرط حفظ، بقا، پیشرفت و ترقی هر کشور، در همه‌ی زمینه‌ها محسوب می‌شود. در این میان بحث تفاوت‌های قومی و زبانی، یکی از فرصت‌ها و چالش‌های حقوقی کشورها، به خصوص کشورهای کثیرالقومی مثل ایران بوده و مدیریت، نگرش و برنامه‌ریزی برای قومیت‌ها، در تضعیف و یا تقویت امنیت ملی نقش تاثیرگذاری خواهد داشت (ابراهیمی و شاکری خویی، ۱۳۹۳: ۲). شواهد رو به رشدی وجود دارد که نشان می‌دهد که اقلیت‌های قومی معمولاً رضایت کمتری از زندگی خود نسبت به جمعیت اکثریت دارند (بارترام^۱، ۲۰۱۱). گار^۲ (۲۰۰۳) معتقد است اختلافات سیاسی و اقتصادی بین گروه‌های قومی ناآرامی‌ها و شکایات جمعی را تقویت می‌کند. تنوع قومی به خودی خود تهدید تلقی نمی‌شود، ولی گاهی این تنوعات می‌تواند منجر به شکل‌گیری گرایش‌ها، حرکت‌های قومی تنش‌زا و حتی بحران‌زا شود (جلائی پور، ۱۳۸۴، ۲۹). کشور ایران از جمله کشورهایی است که در آن مرزهای سیاسی بر مرزهای فرهنگی و اجتماعی منطبق نیست و به همین جهت گروه‌های قومی، نژادی و مذهبی زیادی را در خود جای داده است. به عبارت دیگر در ایران با گروه‌های قومی و مناطق مختلف جغرافیایی - فرهنگی رو به رو هستیم که بر پایه مشترکات نژادی، زبانی، ادبیات و یا حداقل محل سکونت یا سرزمین، سنت‌های فرهنگی و احساسات هویتی خاصی دارند که آن‌ها را به عنوان گروه فرعی از جامعه بزرگتر متمایز می‌کند (پورسعید، ۱۳۸۶: ۳۵).

خوزستان از گذشته تاکنون فرصت‌های زیادی را برای کشور فراهم کرده است. این استان به علت واقع شدن در راس خلیج فارس، همجواری با کشورهای عربی، قابلیت‌های فوق‌العاده از نظر کشاورزی، اتصال آن به راه آهن سراسری، وسعت زیاد، داشتن بنادر استراتژیک، منابع آبی فراوان، داشتن تاسیسات صنعتی و ذخایر عظیمی از نفت و گاز، اهمیت ژئوپلیتیکی ویژه‌ای دارد. این امر سبب شده که این منطقه همواره مورد توجه قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای قرار گیرد. این قدرت‌ها تاکنون تلاش‌های بسیاری را برای جدایی این قسمت از سرزمین ایران به عمل آورده‌اند، اما موفق نشده‌اند. در این مورد می‌توان از طرح تجزیه خوزستان در سال‌های ۱۸۳۷-۱۸۴۷، طرح تجزیه خوزستان در زمان شیخ خزعل، طرح تجزیه خوزستان در زمان ملی شدن صنعت نفت، طرح تجزیه خوزستان در سال ۱۹۵۸ و طرح تجزیه خوزستان در زمان جنگ ایران و عراق اشاره کرد (جعفری ولدانی، ۱۳۹۰، ۵).

1. Bartram
2. Gurr

تا سال ۱۳۵۷ عرب زبان‌های ایرانی ۱/۵۳ درصد از جمعیت کشور را شامل می‌شدند. گرچه این نسبت در مقیاس ملی اندک و حتی ناچیز است؛ اما خطه جغرافیایی نشین آن‌ها استراتژیک‌ترین قلمرو ملی است. حتی می‌توان این خطه را در شمار یا بخشی از قلمروهای حساس جهان به حساب آورد. موقعیت و توانمندی‌های استراتژیک، ژئوپلیتیک و به ویژه ژئواکونومیک خوزستان، بستر و زمینه ادعاهای سرزمینی بیگانگان به ویژه عراق را نسبت به تمامی یا بخشی از این استان مهیا کرده است. اندوخته‌ها و ذخیره‌های گرانبهای هیدروکربنی این منطقه، توانمندی‌های کلان مقیاس آب شیرین، موقعیت ممتاز کرانه‌ای و استقرار پایانه‌های اصلی وارداتی کشور در کرانه‌های آن، گستره خاک‌های مناسب و مفید برای کشت‌های صنعتی، جمعیت مناسب و پراکنش جغرافیایی به نسبت متعادل آن، هم مرز بودن با سه کشور عربی حوزه خلیج فارس، شبکه‌های خوب و بهینه ارتباط هوایی، زمینی، ریلی و لوله‌ای در مقیاس ملی، کوتاه‌تر بودن فاصله کرانه‌هایش تا تهران نسبت به دیگر استان‌های ساحلی شمال خلیج فارس و هموار بودن، خوزستان را به کاملترین و استراتژیک‌ترین استان ایران تبدیل کرده است (کریمی پور و همکاران، ۱۳۸۳، ۲).

بخش عظیمی از بودجه کشور از درآمدهای منابع نفتی این استان تامین می‌گردد. ترکیب و همچنین توزیع ناهمگون جمعیتی استان، به خصوص در نواحی مرزی در برنامه‌ریزی‌ها و برآوردهای سیاسی، امنیتی و نظامی بسیار حائز اهمیت است. این استان در مناطق مرزی خود با عراق از تراکم نسبی پایینی برخوردار است. این وضعیت می‌تواند سبب ایجاد تنش و بحران از جنبه‌های مختلف در نقاط مرزی با عراق شود (بیژنی و عزتی، ۱۳۸۷: ۱۶). پس از پایان جنگ هم ناهماهنگی و نابسامانی‌های موجود در روند بازسازی مناطق جنگ زده، جو روانی ناخوشایندی که در منطقه به وجود آمد و احساس تبعیض قومی و عدم توزیع یکسان و عادلانه از نظر مشارکت سیاسی، مسائل عمرانی، امکانات و مانند آن بین اعراب و سایر اقوام ساکن خوزستان احساس شد (زراعت پیشه، ۱۳۷۷: ۲۰۶).

امروزه آینده پژوهی به یکی از ابزارهای مهم سیاست‌گذاران برای کمک به ترسیم چشم‌اندازها و اتخاذ تصمیم‌های میان مدت تا بلند مدت تبدیل شده است. آینده پژوهی مشتمل بر مجموعه تلاش‌هایی است که با استفاده از تجزیه و تحلیل منابع، الگوها و عوامل تغییر و یا ثبات، به تجسم آینده‌های بالقوه و برنامه‌ریزی برای آن‌ها می‌پردازد (بل، ۲۰۰۳: ۵۱). بنابراین، آینده امری است که دولت‌ها می‌توانند آن را با اقدامات هدفمند خود طراحی کرده و شکل دهند. آن‌ها برای آنکه عاقلانه عمل کنند، بایستی نسبت به پیامدهای اقدامات خود و دیگران آگاهی و شناخت کافی داشته باشند. همچنین واکنش‌های دیگران و نیروهایی که خارج از کنترل آن‌هاست را بررسی کنند. این پیامدها تنها در آینده خود را در قالب فرصت، تهدید و آسیب نشان می‌دهد.

با توجه به مطالب بیان شده فوق نمی‌توان حمله تروریستی اهواز در ۳۱ شهریور ماه سال ۱۳۹۷، حمله به کلانتری در سال ۱۳۹۸، ناآرامی‌های سال ۹۸ و اقداماتی از این قبیل را بی‌ارتباط با واگرایی قومی در این منطقه دانست. بر این اساس، برای پیش‌بینی وضعیت امنیتی کشور در سال‌های آتی و طراحی سناریوهای امنیتی مناسب توجه به وضعیت قومی و شناسایی فرصت‌ها و چالش‌های قومی کاملاً ضروری است و در این رساله سعی می‌شود با شناسایی روندها، پیشران‌ها و عدم قطعیت‌ها، سناریوهای محتمل در خصوص آینده فرصت‌ها و چالش‌های حقوقی سرزمینی قوم عرب در ارتباط با امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را با استفاده از روش‌های آینده پژوهی که در ادامه تشریح می‌شود، ترسیم کنیم.

پیشینه تحقیق

تاکنون در خصوص آینده پژوهی فرصت‌ها و چالش‌های حقوقی سرزمینی قوم عرب پژوهشی انجام نشده است و این مسئله به نوبه خود، نوآوری و بدیع بودن پژوهش را به اثبات می‌رساند. اما در خصوص مسائل قومی پژوهش‌هایی انجام شده که به برخی از آن‌ها اشاره می‌گردد:

قاصد و همکاران (۱۳۹۹) پژوهشی را با عنوان بررسی عوامل مؤثر در واگرایی‌های قومی در ایجاد جرم و تنش‌های اجتماعی انجام داده‌اند. در این پژوهش به شناسایی عوامل مؤثر در واگرایی‌های قومی و تأثیرگذاری آن در ایجاد جرم و تنش‌های اجتماعی این قومیت‌ها در میان مردم شهرستان ارومیه پرداخته است. یافته‌های تحقیق در ۸۷ مفهوم دسته‌بندی شد و از میان این مفاهیم، پنج مقوله اصلی به دست آمد که عبارت‌اند از زبان و ادبیات زبان مادری، بی‌احترامی توسط دیگران، نارضایتی سیاسی، از بین رفتن زیست بوم، توزیع ناعادلانه ثروت و امکانات کشور. نظریه زمینه‌ای به دست آمده در قالب یک مدل پارادایمی که شرایط علی، شرایط مداخله‌گر، راهبردهای کنش و پیامدها را در برمی‌گیرد، ارائه شده است.

نواح و قیصری (۱۳۸۹)، در پژوهشی با عنوان آسیب‌شناسی مسائل قومی در ایران مطالعه موردی عرب‌های ساکن شهرستان اهواز هویت قومی بخشی از جمعیت عرب این شهرستان را مورد مطالعه قرار داده است. نتایج حاصل از تحلیل دو متغیر داده‌ها نشان می‌دهد ۲۱ متغیر از ۲۲ متغیر مستقل (به جز ارتباط با خارج از کشور) با هویت قومی رابطه معناداری دارند. همچنین رابطه هویت قومی و هویت ملی با جهت‌گیری نه چندان مثبت به مقدار R برابر ۰٫۵۸۶، مورد تأیید قرار گرفته است.

بیژنی، عزتی (۱۳۸۷)، در پژوهشی با عنوان کالبد شکافی جنبش‌ها و گروه‌های قومی در استان خوزستان تلاش می‌کند تا جنبش‌ها و احزاب قوم عرب در استان خوزستان را به عنوان یکی از اقوام کهن ایرانی مورد کالبد شکافی قرار دهد. هم‌زیستی و احساس تفاهم با کشورهای همجوار از

منظر وابستگی و تعلق اقتضاء می‌نماید تا راهکارهای علمی مناسب جهت پرهیز از بروز تنش و بحران حاکمیت ملی در منطقه ارائه و تبیین شود که چنین کار ویژه‌ای را پژوهش حاضر پوشش می‌دهد.

آلکورتا، سوئدلند و اسمیتز^۱ (۲۰۲۰) پژوهشی را با عنوان تبعیض و تعارض قومی: تجزیه و تحلیلی دوگانه از گروه‌های غیرسیاسی در جنوب صحرای آفریقا انجام داده‌اند. این پژوهش گروه‌های غیرسیاسی را در دو دسته تقسیم می‌کند. گروه‌هایی که تبعیض سیاسی را از طرف دولت تجربه می‌کنند و گروه‌های فاقد قدرت سیاسی که تبعیض را تجربه نکرده‌اند. نتایج تحقیق بر روی ۱۵۵ گروه قومی مشخص کرد گروه‌های قومی که تبعیض را تجربه کرده‌اند پتانسیل بالایی جهت تعارضات و ناآرامی‌های قومی دارند.

برایان^۲ (۲۰۱۸)، تحقیقی با عنوان مهاجرت به عنوان پاسخ سازگار به ملی‌گرایی قومی در روسیه را انجام داده است. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که عوامل فشار سیاسی بر اکثریت گروه‌های متفاوت از طریق اقلیت قومی تاثیر می‌گذارد و از این فرضیه که موفقیت سیاست‌های ملی‌گرایانه در یک منطقه اخطار آسیب‌پذیری اقلیت‌های قومی و تحت تاثیر گذاشتن تصمیمات مهاجرت را به همراه دارد حمایت می‌کند.

میل و سیگل^۳ (۲۰۱۷)، تحقیقی با عنوان هویت، سرکوب و تهدید، درگیری‌های قومی در یک دولت قوی را انجام داده‌اند. در مواجهه با سرکوب دولت قوی، ممکن است انتظار داشته باشید گروه‌های اقلیت قومی سعی در جذب گروه برتر داشته باشند تا خودشان را با تهدید کمتر نشان دهند. با این حال، این ادراک از تهدید، اجزای تاکتیکی خود را از بین می‌برد. حتی در دولت قوی، اقلیت گروه‌های تحت سلطه، ممکن است در عملیات‌های ضد دولتی شرکت کنند تا بتوانند سرکوب‌هایی را که با آن روبرو هستند، کاهش دهند و این عملیات‌ها ممکن است با تلفیق بیشتر نتیجه بخش باشند.

اهمیت احساس نخبگان یا احساسات توده‌ها در شکل‌گیری ملیت‌ها، و همچنین دولت‌ها و گروه‌های قومیتی، موضوعی است که باید مورد توجه قرار گیرد. از نظر اسمیت، ملی‌گرایی به قومیت جهت‌گیری سیاسی می‌دهد. اصطلاح قومیت نیز به عنوان وضعیتی قومیتی تعریف می‌شود که در رابطه با شناسایی گروه خاصی است. داشتن زبان، مذهب و نژاد مشترک از جمله ویژگی‌های مهم گروه‌های قومی هستند، هر چند این گروه‌ها باید براساس اقلیت مجزا و براساس قومیت مجزا نیز مورد بررسی قرار گیرند. در واقع معیارهای ذهنی و عینی باید مجزا از یکدیگر

---

1. Alcorta, Swedland and Smiths
2. Michelle L O'Brien
3. Christine S Mele

باشند. دی‌وس^۱ به درستی عنوان می‌کند که: «یک گروه قومیتی یک گروه خودشناسایی است که به مجموعه‌ای از آداب و شرایطی که با دیگران مشترک نیست، اعتقاد دارند» (دی‌وس، ۱۹۷۵: ۹).

این سنت‌ها می‌توانند علاوه بر مذهب و زبان، یک حس تاریخی، مکان یا منشائی مشترک باشد. به اعتقاد هورویتز^۲، داشتن یک باور ذهنی در یک نسل مشترک نیز بسیار مهم است. او تأکید می‌کند که یک گروه قومیتی در واقع شکل توسعه یافته‌ای از یک خویشاوندی است (هورویتز، ۱۹۸۵: ۵۷). بنابراین در مورد ملل، خودآگاهی در شکل‌گیری گروه‌های قومیتی بسیار مهم است. همچنین در زمینه شکل‌گیری و حفظ گروه‌های قومیت، عامل طراحی و حفظ مرزهای گروهی نیز عامل حیاتی مهمی است. نقش نخبگان نیز در این فرآیند باید در نظر گرفته شود، همان‌طور که در مورد ترک‌ها و کردها وجود دارد. چگونگی می‌توان تمایز میان یک ملیت یا یک گروه قومیتی را تشخیص داد؟ این تمایز از آن جهت که همه‌ی ملت‌ها در مرکز خود هسته‌ی قومیتی غالب دارند، تمایز آشکاری نیست.

بنابراین برخی از گروه‌های قومیتی می‌توانند تبدیل به یک ملت شوند. یک گروه قومیتی در صورت داشتن شرایط می‌تواند به عنوان یک ملت تلقی شود، از جمله این شرایط می‌توان به تقسیم مشترک کار و یا یکپارچگی اقتصادی، قوانین مشترک حقوق و وظایف تعیین شده و یک مبنای ارضی اشاره کرد. یک گروه قومیتی می‌تواند سنت‌ها و قوانینی داشته باشد که به دستورالعمل‌های قانونی معروف هستند، هر چند که به سایر گروه‌های قومیتی اعمال نمی‌شود. اصطلاح "گروه قومیتی" به اندازه ملیت، اهمیت سیاسی ندارد. واژه‌ی "اقلیت قومی" برخلاف اصطلاح گروه قومیتی ولی مانند اصطلاح ملیت، از بار سیاسی و حقوقی برخوردار است و بنابراین نیازمند تعریف دیگری است (اسمیت^۳، ۱۹۸۱: ۲۱). شواهد متعدد حاکی از آن است که قوم‌گرایی پدیده‌ای پیچیده، چند بعدی و تاریخی است و در شرایط مختلف سیاسی، اجتماعی و تاریخی به شکل‌های مختلف نمایان می‌شود. "قومیت یک پدیده تاریخی تحول‌پذیر است که با عوامل چندی در ارتباط است" (گیلس^۴، ۱۹۹۷: ۱۶).

چارچوب نظری

در این تحقیق یک چارچوب چند عاملی برای قومی‌گرایی در نظر گرفته شده که در برگیرنده عوامل سیاسی نظریه نقش نخبگان قومی آنتونی اسمیت و آصفاف^۵ نظریه نابرابری‌های اقتصادی و

1. De Vos
2. Horowitz
3. Anthony Smith
4. Giles
5. Assefa

نوسازی میلتون ایسمن^۱، عوامل اقتصادی نظریه توسعه ناموزون نابرابری‌های منطقه‌ای و نظریه استعمار داخلی مایکل هشر^۲؛ نظریه‌های چند عاملی روتچفیلد^۳ و شاپلین^۳ در بعد نظریات قومی است.

روش تحقیق

این تحقیق از نظر ماهیت و هدف، کاربردی و از نظر نوع روش، توصیفی-پیمایشی و با توجه به آینده پژوهانه بودن پژوهش، اکتشافی نیز می‌باشد. در پروژه‌های آینده نگاری از مجموعه تکنیک‌هایی استفاده می‌شود که غالباً مکمل یکدیگر بوده و خروجی‌های هر یک ورودی‌های تکنیک بعدی را تشکیل می‌دهند. بدین منظور برای اجرای پژوهش، عوامل موثر در حوزه قوم‌گرایی با استفاده از روش پایش محیطی و مرور مطالعات تخصص این حوزه شناسایی و فهرست عوامل اثرگذار بر آینده فرصت‌ها و چالش‌های حقوقی سرزمینی قوم‌گرایی عربی در قالب پرسشنامه ماتریس در اختیار ۱۵ نفر از خبرگان قرار گرفت. خبرگان این تحقیق شامل اساتید و خبرگان علوم امنیتی، سیاسی و اجتماعی متخصص در مسائل قومیت است. متغیرها و پیشران‌های کلیدی به دست آمده به روش ماتریس متقاطع و با استفاده از نرم‌افزار میک مک، طیف‌بندی گردیده و مجدداً در اختیار خبرگان قرار گرفته بود. نظرات خبرگان با استفاده از نرم‌افزار سناریو ویزارد مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و در نهایت سناریوهای محتمل و سازگار شناسایی و استخراج گردید.

یافته‌های پژوهش

شناسایی فرصت‌ها و چالش‌های حقوقی سرزمینی آینده قوم عرب نیازمند شناخت کلیه مولفه‌ها و پیشران‌های شکل‌دهنده این فرصت‌ها و چالش‌هاست. برای شناسایی و شناخت این مولفه‌ها علاوه بر مرور ادبیات تحقیق و سایر پژوهش‌های صورت گرفته در حوزه قومیت‌ها و به خصوص قوم عرب از روش پایش محیطی استفاده گردید و ماحصل آن شناسایی ۲۸ عامل در قالب ۴ حوزه و پیشران اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی بود. ۲۸ عامل شناسایی شده در ۴ حوزه اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی در قالب ماتریس متقاطع و با استفاده از نرم‌افزار میک مک مورد تحلیل قرار گرفتند. پرسشنامه ماتریس متقاطع ۲۸*۲۸ در اختیار ۱۵ نفر از خبرگان دانشگاهی حوزه قومیت‌ها به خصوص قوم عرب (اعم از خبرگان سیاسی، اجتماعی و امنیتی) قرار گرفت.

---

1. Milton Isman
2. Rothschild
3. Shaplin

بر اساس تعداد مولفه‌ها، ابعاد ماتریس ۲۸*۲۸ در ۴ حوزه تنظیم گردید. درجه پرشدگی ماتریس ۸۷/۲۴ درصد است که نشان می‌دهد عوامل انتخاب شده تاثیر گذاری و تاثیر پذیری نسبت زیادی بر یکدیگر داشته‌اند. از مجموع ۷۸۴ رابطه ماتریس، ۱۰۰ رابطه عدد صفر بوده که به این معنی است عوامل بر همدیگر تاثیر نداشته و یا از یکدیگر تاثیر نپذیرفته‌اند. ۱۵۵ رابطه عدد یک بوده بدین معنی که ۱۵۵ رابطه تاثیر گذاری و یا تاثیر پذیری ضعیفی بر یکدیگر داشته‌اند. ۳۶۹ رابطه عدد دو بوده بدین معنی که ۳۶۹ رابطه تاثیر گذاری و یا تاثیر پذیری متوسطی بر یکدیگر داشته‌اند و ۱۶۰ رابطه عدد سه بوده بدین معنی که ۱۶۰ رابطه تاثیر گذاری و یا تاثیر پذیری زیادی بر یکدیگر داشته‌اند.

جدول ۱- تحلیل اولیه داده‌های ماتریس متقاطع

شاخص	ابعاد ماتریس	تعداد تکرار	تعداد صفرها	تعداد یک	تعداد دو	تعداد سه	جمع	درجه پرشدگی
مقدار	۲۸	۲	۱۰۰	۱۵۵	۳۶۹	۱۶۰	۷۸۴	۸۷/۲۴٪

ماتریس بر اساس شاخص‌های آماری با دوبار چرخش داده‌ای، از مطلوبیت و بهینه‌شدگی ۹۸ درصد در شاخص تاثیر گذاری و ۹۹ درصد در شاخص تاثیر پذیری داشته که حاکی از روایی بالای پرسشنامه و پاسخ‌های آن است.

جدول ۲- درجه مطلوبیت و بهینه‌شدگی ماتریس

چرخش	تاثیر گذاری	تاثیر پذیری
۱	٪۹۸	٪۹۷
۲	٪۹۸	۹۹٪

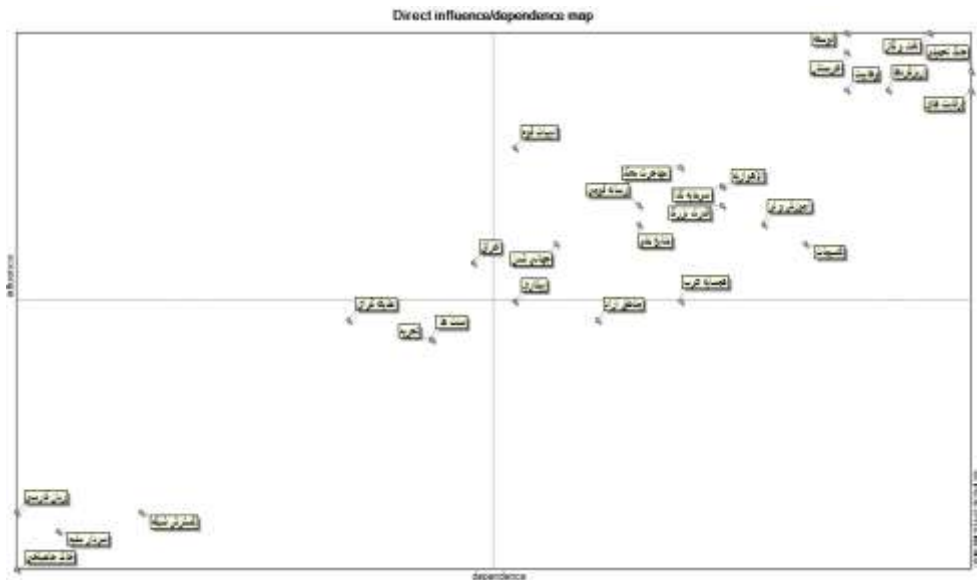
با بررسی صفحه پراکندگی متغیرهای تحقیق حاضر، می‌توان فهمید وضعیت سیستم تا حدود زیادی ناپایدار است که در شکل زیر نشان داده شده است. همانگونه که در شکل مشاهده می‌شود، بیشتر متغیرها در اطراف محور اصلی صفحه پراکنده‌اند.

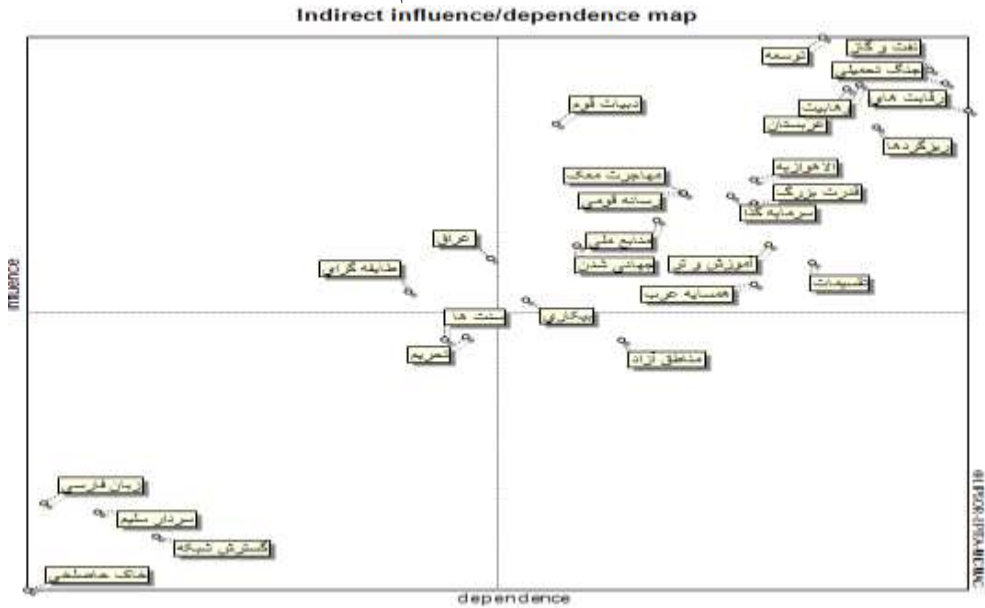

شکل ۱- وضعیت پراکندگی متغیرهای تحقیق شناسایی متغیرهای کلیدی در نمودار

پس از تحلیل عوامل و روابط تاثیرگذار آنها از طریق نرم افزار میک مک، برای شناسایی عواملی که آینده فرصت‌ها و چالش‌های حقوقی سرزمینی قوم‌گرایی عربی را رقم می‌زند، باید علاوه بر تاثیرات مستقیم، به تاثیرات غیرمستقیم هم توجه داشت. وضعیت پراکندگی متغیرها در دو نمودار اثرات مستقیم و غیرمستقیم به نمایش درآمده است.

نمودار ۱- وضعیت پراکندگی متغیرها بر اثر تاثیرات مستقیم

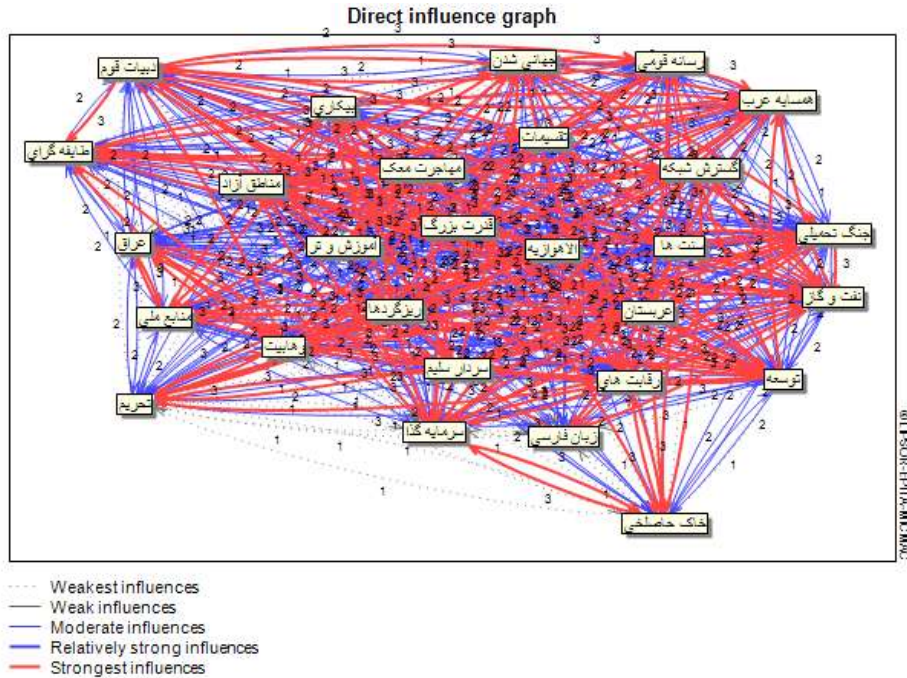

نمودار ۲- وضعیت پراکندگی متغیرها بر اثر تاثیرات غیر مستقیم متغیرهای کلیدی به ترتیب اهمیت و میزان نمره کسب شده مطابق جدول زیر استخراج گردید.

جدول ۳- متغیرهای کلیدی موثر بر آینده فرصت‌ها و تهدیدات قوم‌گرایی عربی

رتبه به دست آمده		امتیاز نهایی به دست آمده		نام متغیر
تاثیر گذاری غیر مستقیم	تاثیر گذاری مستقیم	تاثیر گذاری غیر مستقیم	تاثیر گذاری مستقیم	
۲	۱	۴۲۱	۴۳۶	ذخایر عظیم نفت و گاز
۱	۲	۴۱۴	۴۳۶	توسعه نیافتگی
۵	۳	۴۱۴	۴۲۹	حمایت‌های عربستان و امارات از مخالفین
۳	۴	۴۱۶	۴۲۲	جنگ ۸ ساله تحمیلی
۴	۵	۴۱۶	۴۱۵	فعالیت جریان وهابی
۸	۶	۴۰۰	۴۱۵	وجود ریزگردها
۶	۷	۴۰۶	۴۱۵	رقابت‌های منطقه‌ای

همچنین وضعیت تاثیر گذاری‌های کلی مستقیم متغیرها بر یکدیگر در قالب شکل زیر نمایش داده می‌شود.

شکل ۲- نمایش کلی تاثیرات مستقیم بین متغیرها

بررسی وضعیت متغیرهای کلیدی در پیشران‌های موثر بر آینده فرصت‌ها و چالش‌های حقوقی سرزمینی قوم‌گرایی عربی از میان ۲۸ متغیر بررسی شده در این تحقیق، ۷ متغیر کلیدی شناسایی گردید. همان‌گونه که در جدول شماره ۴ مشاهده می‌گردد در پیشران اقتصادی دو متغیر (ذخایر عظیم نفت و گاز و توسعه نیافتگی)، در پیشران فرهنگی بدون متغیر، در پیشران اجتماعی یک متغیر (وجود ریزگردها) و در پیشران سیاسی چهار متغیر (حمایت‌های عربستان و امارات از مخالفین، جنگ ۸ ساله تحمیلی، فعالیت جریان وهابی و رقابت‌های منطقه‌ای) شناسایی گردید.

جدول ۴- نمایش متغیرهای کلیدی و پیشران‌های موثر

پیشران اقتصادی	پیشران فرهنگی	پیشران اجتماعی	پیشران سیاسی
ذخایر عظیم نفت و گاز		وجود ریزگردها	حمایت‌های عربستان و امارات از مخالفین
توسعه نیافتگی			جنگ ۸ ساله تحمیلی
			فعالیت جریان وهابی
			رقابت‌های منطقه‌ای

کالبد شکافی متغیرهای کلیدی استخراجی از نرم‌افزار میک مک

در جهت راستی آزمایی متغیرهای کلیدی تاثیرگذار بر آینده فرصت‌ها و چالش‌های حقوقی سرزمینی قوم‌گرایی عربی استخراجی از نرم‌افزار میک مک، از تحقیقات انجام شده و داده‌های موجود به کالبدشکافی این متغیرها می‌پردازیم.

۱- ذخایر عظیم نفت و گاز

میدان نفتی اهواز بزرگترین میدان نفتی ایران است، که در استان خوزستان، در محدوده شهرستان اهواز، در جنوب غربی ایران واقع می‌باشد. این میدان در سال ۱۳۳۷ با حفر چاه شماره ۶ اهواز کشف شد. در حال حاضر ظرفیت تولید نفت خام میدان اهواز به طور میانگین معادل ۸۰۰ هزار بشکه در روز و میزان تولید گاز آن (گاز همراه نفت) بیش از ۱۳ میلیون متر مکعب در روز می‌باشد. حجم ذخیره در جای نفت خام این میدان بیش از ۶۵ میلیارد بشکه برآورد می‌شود، که به طور میانگین، در حدود ۳۷ میلیارد بشکه از آن قابل برداشت می‌باشد (دوستی و همکاران، ۱۳۹۴، ۲۵). استان خوزستان با دارا بودن ۵/۸۹ درصد از جمعیت کشور، رتبه ۲ تولید ناخالص ملی با نفت را داراست که نشان‌دهنده گردش مالی و تولید ثروت عظیم در این استان است. بنابراین این مسئله به عنوان فرصت بزرگی در استان خوزستان است.

۲- توسعه نیافتگی

استان خوزستان بدون در نظر گرفتن منابع نفت و گاز نیز رتبه ۴ تولید ناخالص ملی را داراست که نشان‌دهنده گردش مالی و تولید ثروت عظیم این استان است. عدم توجه به برنامه‌های توسعه‌ای مناسب و سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در رابطه با مسائل اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و فرهنگی طی سالیان گذشته باعث ایجاد یک ناهمگونی در توزیع منابع سرمایه‌ای در استان خوزستان شده است و هم افزایی این عوامل موجب نابرابری توسعه‌ای در مناطق مختلف استان، تغییر فرهنگ کار و بروز بیکاری مزمن، مهاجرت به شهرهای بزرگ، حاشیه‌نشینی و فقیر شدن عده‌ای بیشتر از مردم، بروز مسائل زیست محیطی و در نتیجه ناامیدی و خروج نخبگان در بخش مهمی از جمعیت استان شده است.

تعداد بیکاران استان خوزستان در سال ۱۳۹۴ برابر با ۱۹۱۴۶۶ نفر بوده که رتبه ۱۳ بیکاری در کشور را دارا بوده است. نرخ مشارکت اقتصادی ۳۸/۵ می‌باشد که با میانگین کشوری ۳۸/۹ فاصله چندانی ندارد اما باید توجه کرد که منابع و امکانات موجود در استان، امکان سطح مشارکت بالاتری را فراهم آورده است که محقق نشده است. فرهنگ غلط کار در استان خوزستان در جهت جذب نیروی انسانی در صنایع نفت و گاز یا صنایع وابسته و تمایل به جذب در مشاغل دولتی و نیز

عدم تمایل به کسب و کار در بخش خصوصی یکی از دلایل عمده پایین بودن نرخ مشارکت مردم در اقتصاد استان می‌باشد. بنابراین با توجه به بسترهای اقتصادی استان، وضعیت نسبتاً نامناسب توسعه اقتصادی استان، به عنوان یکی از متغیرهای تهدیدزا محسوب می‌گردد (سلیمی، ۱۳۹۶: ۲۳)

۳- وجود ریزگردها

بحران ریزگردهای خوزستان یک بحران زیست‌محیطی است که در استان خوزستان وجود دارد. بخش‌های جنوبی تالاب هورالعظیم در ایران و نابودی تالاب‌های بین‌النهرین در عراق کانون‌های اصلی تولید ریزگردها هستند. گردوغبارها و ریزگردها در چند سال اخیر در ایران افزایش یافته‌اند که علت آن خشک شدن تالاب‌های ایران و عراق است. نتایج تحقیقات بیات و همکاران (۱۳۹۶) نشان می‌دهد به علت پدیده ریزگردها در استان خوزستان از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۱ با کاهش ۷/۳۶ درصدی پوشش گیاهی در این استان مواجه هستیم. سالانه به علت بروز پدیده ریزگردها، حدود ۱۹ هزار بیمار به جمع بیماران کشور اضافه می‌شود که سهم استان خوزستان از این میزان، حدود ۵ هزار نفر است. استان خوزستان در سال ۱۳۸۸ بیش از ۱۰۰ روز با مشکل پدیده‌ی گرد و غبار روبرو بوده است. در سال ۱۳۹۱ حدود ۶۴۰ پرواز هوایی استان با مشکل مواجه بوده‌اند. طوفان گرد و غبار باعث گسترش مهاجرت خوزستانی‌ها به استان‌های یزد، شیراز و اصفهان شده است. روزهای توام با گرد و غبار در شهر اهواز از ۳۲ روز در سال ۱۳۸۶ به ۶۹ روز در سال ۱۳۸۸ رسیده است (خالدی، ۱۳۹۲، ۱۲۲). بنابراین پدیده ریزگردها به عنوان یکی از متغیرهای تهدیدزای استان خوزستان محسوب می‌گردد.

۴- حمایت‌های عربستان و امارات از مخالفین

از نظر تاریخی همواره منطقه خاورمیانه به عنوان منبع تعارض و تنش‌ها شناخته می‌شود. در این مورد برنارد کوهن چهار منبع و منشا اصلی تعارض‌ها در منطقه خاورمیانه را شامل سرزمین، منازعات مرزی، الحاق‌گرایی و کمبود آب در نظر می‌گیرد (برنارد کوهن، ۲۰۰۸، ۳۳۸). در چند دهه گذشته، همواره نگرش‌های منفی در میان نخبگان عرب خلیج فارس در روابطشان با ایران وجود داشته است که این قبیل نگرش‌ها تحت سیطره مباحثات تقابلی چون عرب-عجم و شیعه و سنی قرار گرفته است به گونه‌ای که کشورهای شورای همکاری خلیج فارس، جمهوری اسلامی ایران را در منطقه با هویتی دیگر و یا دشمن فرضی در نظر می‌گیرند که باید خود را در تقابل با ارزش‌ها و آرمان‌های آن قرار دهند.

در مورد مبحث نخست (عرب-عجم) باید اشاره کرد، نگاه قوم‌مدارانه اعراب نسبت به خود و دیگران که حتی می‌توان آن را تا پیش از اسلام در نظر گرفت، نمونه‌ای از رویکرد فرقه‌ای با

ایران بوده است. نمود این تقابل ایدئولوژیک - فرقه‌ای را ما می‌توانیم در جنگ عراق علیه ایران شاهد باشیم، به طوری که اعضای شورای همکاری خلیج فارس، عراق را به عنوان کشوری عرب که علیه کشوری غیر عرب است حمایت نمودند. از این حمایت‌ها می‌توان به تخصیص میلیاردی دلار پول نقد، احداث خط لوله نفت عراق از طریق بندر ینبع عربستان، در اختیار قرار دادن بنادر راهبردی کویت چون ورهبه و بویان و تاسیسات دیگر به عراق، کمک‌های تسلیحاتی و لجستیک، دعوت از ناوگان آمریکایی برای حمایت از عراق و حضور بیش از پیش نظامیان کشورهای غربی در خلیج فارس، از جمله حمایت‌های عملی کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس از رژیم بعثی عراق بود (طبری، ۱۳۸۱، ۹۷).

البته باید به این نکته اشاره کرد که در قلب تقسیمات فرقه‌ای مذهبی، تنش‌های تاریخی شیعه - سنی نهفته است که به دنبال پیروزی انقلاب اسلامی در ایران نمود پیدا کرد. پس از انقلاب اسلامی ایران به رهبری امام خمینی که با هنجارها و ارزش‌هایی چون تجدیدنظر طلبی، ضد امپریالیستی و ضدپادشاهی شناخته می‌شد، کشورهای عربی که دارای هنجارهای مبتنی بر محافظه‌کاری، حفظ وضع موجود و براساس هویت دولتی موروثی و قبیلگی بودند، با ایران انقلابی ناسازگاری پیدا کردند و در نهایت تقابل ایدئولوژی محافظه کار وهابی عربستان از یک طرف و بین‌المللی‌گرایی شیعی - انقلابی جمهوری اسلامی ایران را در پی داشت (ادیب مقدم، ۱۳۸۸، ۵۴). نمونه آن را می‌توان استقبال این کشورها از انجام حملات تروریستی در ایران و حمایت‌های آن‌ها از گروه‌های تجزیه طلب دانست.

برای مثال حمله تروریستی در شهر اهواز، با واکنش‌های بین‌المللی گسترده‌ای همراه بود. بیشتر کشورهای همسایه با صدور پیام‌هایی همدردی خود را در غم ملت ایران شریک دانستند اما برخی کشورها نیز با سکوت یا استقبال از حادثه، روی خبیث و جنگ طلبانه خود را به دنیا نشان دادند. در میان کشورهای منطقه و دو همسایه شاخص ایران، عربستان و امارات دو کشوری هستند که نه تنها رسانه‌هایشان مثل شبکه العربیه و اسکای نیوز عربی، حادثه اهواز را «تروریستی» توصیف نکرده‌اند، بلکه دولت‌هایشان یا حتی شخصیت‌های سیاسی آنان حاضر نشده‌اند حادثه تروریستی را محکوم کنند (آی، یو، وی، ام پرس، ۱۳۹۷/۷/۲). بنابراین این متغیر نیز به عنوان یکی از متغیرهای کلیدی تهدیدزا محسوب می‌گردد.

۵- جنگ هشت ساله تحمیلی

استان خوزستان به دلیل هم مرز بودن با دولت عراق و نیز مراکز نفتی و گازی در آن، ۲۰۰۸ بار مورد تهاجم نیروی هوایی عراق قرار گرفت که سهم بیشتری از جنگ شهرها را نسبت به دیگر استان‌های کشور متحمل شد. جنگ همانگونه که به تخریب زیربناها و مراکز اقتصادی به ویژه در

مناطق جنگی و نیز زیان به بنگاه‌های اقتصادی و واحدهای ارزی می‌انجامد در یک ارتباط متقابل، می‌تواند زمینه ساز رشد توانمندی‌های انسانی و سرعت بخشیدن به روند تبدیل توان بالقوه به توان بالفعل باشد اما به طور کلی جنگ و بحران ناشی از آن برای اقتصاد هر کشور در هر نقطه از جهان وضعیت خاصی را ایجاد می‌کند و به دلیل تأثیری که در کاهش عرضه و افزایش تقاضا و در نهایت برقراری وضعیت عدم تعادل در اقتصاد دارد موجب می‌شود نظام بازار جایگاه و کارایی خود را از دست بدهد و به همین دلیل وضعیت غیرعادی شکل می‌گیرد و لزوم دخالت دولت در امور اقتصادی را به همراه خواهد داشت.

در دوران جنگ علاوه بر اینکه خسارات فراوانی به زیربنای اقتصادی وارد می‌شود با پدیده‌های مشابهی که در سایر بحران‌های اقتصادی وجود دارد رو به رو و شاهد کاهش انگیزه تولید، بیکاری، کسری بودجه دولت، ضربه به بازار سرمایه، کاهش سرمایه‌گذاری، عدم تعادل‌های اقتصادی، از بین رفتن ظرفیت‌های تولیدی و همچنین فشار تورمی خواهیم بود. در جنگ محصول عناصر اقتصادی آسیب می‌بیند یا در معرض تهدید قرار می‌گیرند (رئیس، ۱۳۹۷، ۷).

۶- فعالیت جریان وهابی

گرایش عمده‌ای که اقوام ایرانی داشته‌اند، این بوده که همواره از تمامیت ارضی ایران محافظت به عمل آورده‌اند، اما در پاره‌ای از موارد، تحت تأثیر عواملی، که عمدتاً ریشه در تحریکات بیگانگان داشته است، برخی از اقوام، گرایش‌های گریز از مرکز را در پیش گرفته‌اند. حفظ تمامیت ارضی ایران از هر حیث باید به صورت انگیزه عام ملی درآید که در صورت کوتاهی و قصور در این وظیفه منجر به بحران اعتماد و مشروعیت بین شهروندان و دولت خواهد شد و در نتیجه احساس تعلق به واحد ملی در آنان به ضعف خواهد گرایید (احمدی، ۱۳۷۷، ۲۱۹).

وهابی‌ها از نظر مالی پیوند محکمی با کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس به خصوص عربستان سعودی و امارات متحده عربی دارند. آن‌ها احساسات مردم این کشور را نیز نسبت به شرایط اهل تسنن و اقلیت‌های قومی در جمهوری اسلامی ایران تحریک می‌کنند و با مظلوم‌نمایی عنوان می‌کنند که ما تحت فشار هستیم و عقاید اهل سنت ایران و قومیت‌ها در تنگنا قرار دارد. یکی از بزرگترین کشورهای حامی این تفکر، عربستان سعودی است.

(www.Jaahan.news.ir 86053206). در کشور ایران که هویت ایرانی با آئین تشیع پیوندی جدایی‌ناپذیر پیدا کرده است و خوزستان به عنوان دروازه ورود تشیع به ایران محسوب می‌شود (فولر، ۱۳۷۳، ۴۳). اعتقاد به ارزش‌های مذهبی شیعه سبب شده است تا اعراب خوزستان با سایر برادران با قومیت‌های مختلف در ایران احساس برادری و همدلی کنند و

عوارض منفی ناشی از عامل قومیت به حداقل رسیده و تحت‌الشعاع این عامل مهم قرار گیرد. اما رسوخ خرافات و همچنین تفکرات نحله وهابیت یکی از عوامل تهدیدزا و زمینه‌ساز ناامنی در استان است که از طریق انتشارات و تبلیغات تلویزیونی و ماهواره‌ای به صورت گسترده‌ای رواج دارد. وقوع انفجارات در استان و بازداشت افرادی که عقاید وهابی را به دنبال خود یدک می‌کشیدند و همچنین کشف منابع فرهنگی و برگزاری جلسات منظم، نماز جماعت عید فطر حتی توسط برخی شخصیت‌های خاص، مؤید شیوع و گسترش چنین نحله‌ای خطرناک در استان می‌باشد (بیژنی، ۱۳۸۷، ۲۲).

۷- رقابت‌های منطقه‌ای

مباحث در متغیر حمایت عربستان و امارات از مخالفین تشریح شده است.

وضعیت احتمالی متغیرهای کلیدی

متغیرهای کلیدی استخراج شده از نرم‌افزار میک میک با نظر کارشناسان در طیفی از وضعیت‌ها از مثبت تا منفی (وضع مطلوب، وضع موجود، وضع نامطلوب) به تعداد ۲۱ وضعیت مطابق جدول ۱-۲ قرار گرفتند. وضعیت‌های فوق آینده فرصت‌ها و چالش‌های حقوقی سرزمینی قوم‌گرایی عربی در ارتباط با امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را مشخص می‌کنند.

جدول ۵: طیف وضعیت متغیرهای کلیدی

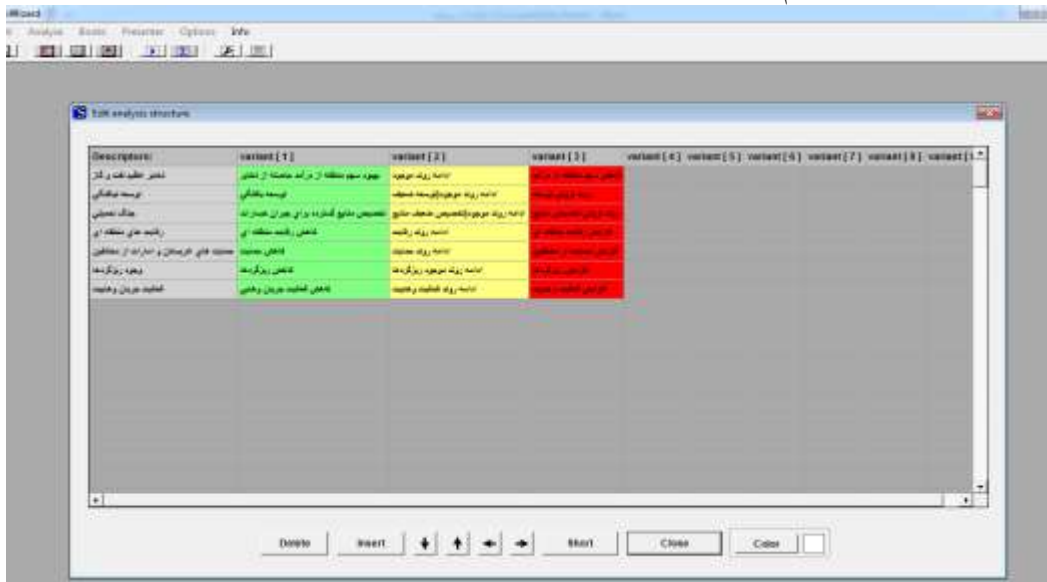
مشخصه متغیر	متغیر کلیدی	مشخصه وضعیت	وضعیت‌های مختلف
A	ذخایر عظیم نفت و گاز	A1	بهبود سهم منطقه از درآمد حاصله از نفت و گاز
		A2	ادامه روند موجود
		A3	کاهش سهم منطقه از درآمد حاصله
B	توسعه نیافتگی	B1	توسعه یافتگی
		B2	ادامه روند موجود (توسعه ضعیف)
		B3	روند نزولی توسعه
C	جنگ تحمیلی	C1	افزایش منابع جهت جبران خسارات ناشی از جنگ
		C2	ادامه روند موجود (تخصیص ضعیف)
		C3	روند نزولی تخصیص منابع

کاهش رقابت‌های منطقه‌ای	D1	رقابت‌های منطقه‌ای	D
ادامه روند موجود	D2		
افزایش رقابت‌های منطقه‌ای	D3		
کاهش حمایت از مخالفین	E1	حمایت‌های عربستان و امارات از مخالفین	E
ادامه روند موجود	E2		
افزایش حمایت از مخالفین	E3		
کاهش ریزگردها	F1	پدیده ریزگردها	F
ادامه روند موجود	F2		
افزایش ریزگردها	F3		
کاهش فعالیت جریان وهابی	G1	فعالیت جریان وهابی	G
ادامه روند موجود	G2		
افزایش فعالیت وهابیت	G3		

مراحل طراحی سناریو با نرم‌افزار سناریو ویزارد^۱

به منظور سناریوسازی با نرم‌افزار یاد شده لازم است تا ابتدا متغیرهای کلیدی موثر و وضعیت‌های مختلف تعریف شده برای آن‌ها در نرم‌افزار وارد شوند. برای نشان دادن مطلوبیت هنجاری وضعیت‌ها از رنگ استفاده می‌شود. رنگ دهی به متغیرها اختیاری می‌باشد و تاثیری بر محاسبات سناریو ندارد. با این حال، رنگ دهی در تفسیر تابلوی سناریو مفید می‌باشد. ساختار متغیرهای ایجاد شده در نرم‌افزار در شکل زیر نمایش داده شده است.

شکل ۳: ساختار متغیرها در نرم‌افزار سناریو ویزارد

پس از انتخاب متغیرهای کلیدی، هر یک از متغیرها به وضعیت‌های مختلف طبقه‌بندی شده و این وضعیت‌ها برای تمام متغیرهای کلیدی به صورت ماتریسی در اختیار متخصصین و خبرگان مسائل قومی قرار می‌گیرد. در این پرسشنامه، وضعیت‌ها می‌توانند تاثیرگذاری منفی را نیز نشان دهند و اعداد پرسشنامه از ۳ تا ۳- متغیر است. سوال محوری این پرسشنامه این است اگر هر یک از وضعیت‌ها در آینده فرصت‌ها و چالش‌های حقوقی سرزمینی قوم‌گرایی عربی اتفاق بیفتند چه تاثیری بر وقوع یا عدم وقوع سایر وضعیت‌ها خواهد داشت؟

شناسایی سناریوهای سازگار

با توجه به وسعت ماتریس و ابعاد آن به اندازه (۲۱*۲۱)، سناریوهای ترکیبی را براساس داده‌های وارد شده پرسشنامه تحلیل و تعداد سناریوهای سازگار را براساس شکل زیر نمایش می‌دهد:

شکل ۴: سناریوهای سازگار حاصل از نرم‌افزار سناریو ویزارد

ماهیت این نرم‌افزار به کاهش ابعاد احتمالی وقوع سناریوها از میان هزاران سناریو به چند سناریو محدود با احتمال وقوع بالاست. نتایج حاکی است ۶ سناریو با سازگاری و امتیاز بالا، پیش روی آینده فرصت‌ها و چالش‌های حقوقی سرزمینی قوم‌گرایی عربی در ارتباط با امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران است که از میان آن‌ها ۱ سناریو بسیار قوی و محتمل و ۵ سناریو ضعیف به دست آمدند. با توجه به امتیازهای به دست آمده از سناریوهای محتمل و از آنجایی که ۵ سناریو ضعیف حاصله امتیاز بسیار پایینی داشته و با توجه به امتیاز بسیار بالای به دست آمده از سناریو بسیار قوی حاصله، لذا این سناریو به عنوان سناریو محتمل و مطلوب به دست آمده تشریح می‌گردد.

تجزیه و تحلیل سناریوی محتمل

وضعیت‌های سناریو محتمل بسیار قوی به عنوان سناریوی شماره یک در قالب جدول زیر نمایش داده می‌شود:

جدول ۶: جدول وضعیت‌های سناریوی محتمل (سناریوی شماره یک)

ذخایر عظیم نفت و گاز:	ادامه روند موجود
توسعه نیافتگی:	ادامه روند موجود (توسعه ضعیف)
جنگ احتمالی:	ادامه روند موجود (تخصیص ضعیف منابع)
رقابت‌های منطقه‌ای:	ادامه روند رقابت
حمایت‌های عربستان و امارات از مخالفین:	ادامه روند حمایت
وجود ریزگردها:	کاهش ریزگردها
فعالیت جریان وهابیت:	ادامه روند فعالیت وهابیت

نتایج حاصل از جدول شماره ۶ نشان می‌دهد سناریوی محتمل و قوی شماره یک از ۷ وضعیت تشکیل شده که ۶ وضعیت از وضعیت‌های محتمل وضعیت میانه و ادامه روند موجود و ۱ وضعیت یعنی (کاهش ریزگردها) وضعیت مطلوب می‌باشد. جدول ۴ نیز امتیازهای کسب شده توسط هر وضعیت سناریوی محتمل شماره یک را نمایش می‌دهد.

جدول ۷: امتیازهای کسب شده توسط هر وضعیت

متغیر	وضعیت	امتیاز (درجه) استحکام سناریو
توسعه نیافتگی	ادامه روند موجود (توسعه ضعیف)	۸
رقابت‌های منطقه‌ای	ادامه روند رقابت	۸
فعالیت جریان وهابیت	ادامه روند فعالیت وهابیت	۸
ذخایر عظیم نفت و گاز	ادامه روند موجود	۸
وجود ریزگردها	کاهش ریزگردها	۸
جنگ احتمالی	ادامه روند موجود (تخصیص ضعیف منابع برای بازسازی)	۶
حمایت‌های عربستان و امارات از مخالفین	ادامه روند حمایت	۴

بررسی وضعیت‌های سناریوی محتمل

از میان هزاران سناریو تحلیل شده توسط نرم‌افزار سناریو ویزارد، ۶ سناریو سازگار و محتمل به دست آمد. سناریو شماره ۱ که به آن پرداخته شد، به علت کسب بیشترین امتیاز (۵۰ امتیاز) به عنوان سناریوی بسیار محتمل انتخاب گردید و مورد تحلیل قرار گرفت. حال به بررسی ۵ سناریوی دیگر از امتیاز بالا به پایین می‌پردازیم.

سناریوی شماره ۲

مجموع امتیاز کسب شده توسط سناریو شماره دو ۲۴ می‌باشد و ۳ وضعیت از ۷ وضعیت سناریوی موجود، روند نزولی پیدا کرده و بحرانی شده‌اند.

سناریوی شماره ۳

مجموع امتیاز کسب شده توسط سناریو شماره سه ۲۴ می‌باشد و ۳ وضعیت از ۷ وضعیت سناریوی موجود، روند نزولی پیدا کرده و بحرانی شده‌اند. همچنین وضعیت مطلوب کاهش ریزگردها نزول پیدا کرده و ادامه روند موجود تبدیل گردیده است.

سناریوی شماره ۴

مجموع امتیاز کسب شده توسط سناریو شماره چهار ۲۴ می‌باشد و ۴ وضعیت از ۷ وضعیت سناریوی موجود، روند نزولی پیدا کرده و بحرانی شده‌اند.

سناریوی شماره ۵

مجموع امتیاز کسب شده توسط سناریو شماره پنج، ۲۰ می‌باشد و ۶ وضعیت از ۷ وضعیت سناریوی موجود، روند نزولی پیدا کرده و بحرانی شده‌اند.

سناریوی شماره ۶

مجموع امتیاز کسب شده توسط سناریو شماره شش، ۲۰ می‌باشد و ۷ وضعیت سناریوی موجود، روند نزولی پیدا کرده و بحرانی شده‌اند.

نتیجه‌گیری

ایران از جمله کشورهای کثیرالاقوام است که وجود تنوعات قومی و فرهنگی در آن لزوم سیاست قومی و مدیریت سیاسی کارآمد، مدبرانه و عقلانی را ایجاب نماید. در سالیان اخیر، برخی بازیگران منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای و بعضی از فعالان قومی تلاش کرده‌اند در ظاهر با عنوان حمایت

از اقوام ایرانی، ضمن تحریف هویت ایرانی اعراب خوزستان، خالق هویت عربی غیرایرانی برای ایشان باشند. این مسئله در چند سال اخیر منجر به بروز برخی تنش‌ها و یا حتی مسائل امنیتی در استان خوزستان و علی‌الخصوص در مناطق عرب نشین این استان شده است. بر این اساس، برای پیش‌بینی وضعیت امنیتی کشور در سال‌های آتی و طراحی سناریوهای امنیتی مناسب توجه به وضعیت قومی و فرصت‌ها و چالش‌های حقوقی سرزمینی قومی کاملاً ضروری است.

کاهش تولید نفت، مشکلات اقتصادی کشور و تیره‌تر شدن روابط ایران و عربستان از جمله مواردی است که می‌تواند وضعیت آینده قوم عرب در خوزستان را از ایجاد فرصت‌ها به سمت ایجاد تهدیدات در ارتباط با امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران هدایت کند. نتایج به دست آمده از نرم‌افزار سناریو ویزارد نیز نشان می‌دهد اگرچه سناریوی قوی به دست آمده سناریوی ادامه روند موجود است، اما با نگاهی به سناریوهای دیگر می‌توان نتیجه گرفت سناریوهای محتمل دیگر از ادامه روند موجود به سمت وضعیت نسبتاً بحرانی تا بحرانی سوق پیدا کرده‌اند و این مسئله زنگ خطری برای تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران حوزه امنیت ملی است. همچنین در این بین نباید از شگفتی‌سازها و عدم قطعیت‌ها چشم‌پوشی کرد. بیماری کرونا به عنوان یکی از مهمترین عدم قطعیت‌های حال حاضر تمام معادلات اقتصادی و اجتماعی کشورها را به هم ریخته و منجر به رشد منفی اقتصاد جهانی گردیده است. کشور ایران نیز از این مسئله مستثنی نشده و بیماری کرونا تأثیرات زیادی بر وضعیت اقتصادی آن گذاشته است. لذا با اتخاذ تصمیمات مناسب می‌بایست از بروز سناریوهای نسبتاً بحرانی و بحرانی پیشگیری کرد.

پیشنهاد‌های کاربردی:

- سناریوی محتمل این تحقیق با امتیاز بالا، سناریوی ادامه وضع موجود به دست آمد. پیشران‌ها در شکل‌گیری سناریوها نقش کلیدی دارند. با توجه به اینکه پیشران‌های کلیدی این تحقیق شامل پیشران‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی بود، انجام اقدامات مثبت از سوی تصمیم‌گیران می‌تواند به بهبود پیشران‌های موثر کمک شایانی کند. از جمله این اقدامات مثبت:
- جلوگیری از امنیتی شدن مسائل قومی خوزستان و نگه داشتن آن در طیف پدیده‌های اجتماعی؛
- کاهش رقابت‌های منطقه‌ای از طریق ایجاد علائق و منافع مشترک منطقه‌ای با افزایش وابستگی متقابل اقتصادی و امنیتی در سطح کشورهای منطقه به ویژه کشورهای حاشیه خلیج فارس؛
- افزایش روند توسعه با بهبود وضعیت اشتغال در خوزستان از طریق جلوگیری از خام‌فروشی نفت و گاز، احداث پالایشگاه‌ها و صنایع مرتبط با نفت و گاز و جذب جوانان بومی در این صنایع؛
- متغیرهای ادامه وضع موجود، وضعیت‌های چندان مطلوبی ندارند. ادامه روندهای اشاره شده به راحتی می‌تواند به سوی وضعیت نسبتاً بحرانی سوق پیدا کنند. به همین علت است که ۵ سناریوی

دیگر به دست آمده از نرم‌افزار سناریو ویزارد، سناریوهای نسبتاً بحرانی و بحرانی هستند. لذا پیشنهاد می‌گردد تصمیم‌گیران واقع‌بینانه به مسئله نگرینسته و به دنبال ارائه راهکارها و اخذ تصمیمات مناسب جهت تلطیف وضعیت موجود باشند.

منابع

- ابراهیمی، سجاد؛ شاکری خویی، احسان (۱۳۹۳)، بررسی نقش گفتمان پان ترکیسم در امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات علوم اجتماعی ایران، سال یازدهم، شماره چهل و سوم.
- احمدی، حمید (۱۳۷۶)، قومیت و قوم‌گرایی در ایران؛ افسانه یا واقعیت؟ فصلنامه اطلاعات سیاسی و اقتصادی، سال یازدهم، شماره ۱۱۵ و ۱۱۶.
- ادیب مقدم، آرشین (۱۳۸۸)، سیاست بین‌المللی در خلیج فارس: تبارشناسی فرهنگی، ترجمه داود غرباق زندی، تهران: شیرازه.
- اسمیت، فیلیپ و وست، برد. (۱۳۸۱)، فرهنگ پژوهی، دایره المعارف ناسیونالیسم، ترجمه زیر نظر کامران فانی و محبوبه مهاجر، جلد دوم، تهران، کتابخانه تخصصی وزارت خارجه.
- بیات، رضا؛ جعفری، سمیه؛ قرمز چشمه، باقر؛ چرخابی، امیرحسین (۱۳۹۵)، مطالعه تاثیر ریزگردها بر تغییرات پوشش گیاهی (مطالعه موردی: تالاب شادگان، خوزستان). سنجش از دور و سیستم اطلاعات جغرافیایی در منابع طبیعی، ۱۷-۳۲: (۲)۷.
- بیژنی، علی؛ عزتی، عزت‌الله (۱۳۸۷)، کالبدشکافی جنبش‌ها و گروه‌های قومی در استان خوزستان، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، سال پنجم، شماره ۲۰، صص ۱۵-۳۰.
- پورسعید، فرزاد (۱۳۸۶)، گوناگونی و انسجام ملی در جامعه ایرانی، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال دهم، شماره اول، صفحه ۳۳-۶۰.
- جعفری ولدانی، اصغر (۱۳۹۰)، تحریف هویت ایرانی خوزستان، فصلنامه مطالعات ملی، سال دوازدهم، شماره سوم، صص ۳-۲۳.
- جلالی پور، حمیدرضا (۱۳۸۴)، ناسیونالیسم قومی در تجربه روس‌ها، نقد جمهوری خلق‌ها، نامه انسان شناسی، شماره ۷، صص ۲۸-۴۷.
- جهان نیوز www.Jaahan.news.ir 86053206.
- خالدی، کوهسار (۱۳۹۲)، زیان‌های اقتصادی طوفان گرد و غبار به استان‌های غربی ایران (مطالعه موردی: ایلام، خوزستان و کرمانشاه)، فصلنامه مدل‌سازی و اقتصاد، دوره ۷، شماره ۲۳، فیروزکوه، ۱۰۵-۱۲۵.
- دوستی ایرانی، راضیه (۱۳۹۴)، «مدل‌سازی سه بعدی زمین‌شناسی دو زون در بخش شرقی میدان نفتی اهواز»، انجمن زمین‌شناسی نفت ایران.
- رئیسی، هاشم (۱۳۹۷)، پیامدهای اقتصادی جنگ شهرها در استان خوزستان، فصلنامه جندی شاپور، سال سوم، شماره ۱۱، صص ۱-۲۵.
- زراعت پیشه، نجف (۱۳۸۶)، تحلیلی از نیروهای مرکز‌گرا و مرکز‌گریز در میان قوم عرب خوزستان، فصلنامه آفاق امنیت، پیش شماره ۳ و ۲ پاییز و زمستان.
- سلیمی، شاهرخ (۱۳۹۶)، گزارش خلاصه مدیریتی مطالعات دینامیک اشتغال طرح توسعه کسب و کار اشتغال پایدار استان خوزستان، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
- فولر، گراهام (۱۳۷۳)، قبله عالم (ژئوپلیتیک ایران)، ترجمه عباس مخبر، تهران: نشر مرکز.
- کریمی، علی (۱۳۹۰)، درآمدی بر جامعه‌شناسی سیاسی تنوع قومی؛ مسائل و نظریه‌ها، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.
- گارت (۱۳۷۸)، اقلیت‌ها، ملی‌گراها و برخورد‌های سیاسی، مترجم: حمیدرضا کریمی، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره اول، صص ۲۰۷-۲۳۲.

- طبری، تقی (۱۳۸۱)، نقش انقلاب اسلامی ایران در شکل‌گیری و استمرار شورای همکاری خلیج فارس، فصلنامه علوم سیاسی، شماره ۲۰.
- قاصد، مهدی؛ زنجانی، حبیب‌الله و کلدی، علیرضا. (۱۳۹۹). عوامل موثر در واگرایی‌های قومی در ایجاد جرم و تنش‌های اجتماعی، فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، سال پانزدهم، شماره سوم.
- نواح، عبدالرضا؛ قیسری، نورالله (۱۳۸۹)، آسیب‌شناسی مسائل قومی در ایران مطالعه موردی عرب‌های ساکن شهرستان اهواز، فصلنامه علمی پژوهشی تحقیقات فرهنگی، دوره سوم، شماره ۳.
- Alcorta, udovico, Haley J. Swedlund & Jeroen Smits (2020) Discrimination and ethnic conflict: a dyadic analysis of politically-excluded groups in sub-Saharan Africa, *International Interactions*, 46:2, 251-273, DOI: 10.1080/03050629.2020.1716748.
- Bartram, David, (2011). Economic migration and happiness: comparing immigrants' and natives' happiness gains from income. *Soc. Indic. Res.* 103, 57-76.
- Bell, W (2003) *Foundations of Futures Studies* (2th ed.), New Jersey: Transaction Publishers.
- Cohen, Saul Bernard (2008). *Geopolitics of the World System*. Translated by Abbas Kardan. Tehran: International Institute for Cultural Studies and Research, Contemporary Abrar [In Persian].
- DeVos, G.A. (1975). *Ethnic Identity: Cultural Continuity and Change* Mayfield Publishing Company, Palo Alto, California, University of Chicago Press.
- Giles, H (1997). *Language, Ethnicity and intergroup relations*, London, European association of experimental social psychology.
- Harris, R., Johnston, R., Manley, D (2015). The changing interaction of ethnic and socio-economic segregation in England and Wales, 1991-2011, <https://doi.org/10.1177/1468796815595820>.
- Horowitz, D.L (1985). *Ethnic Groups in Conflict* (Berkeley, Los Angeles and London: University of California Press.
- Mele, Christine S & Siegel, David A (2017), "Identity, repression, and the threat of ethnic conflict in a strong state", *Journal of Theoretical Politics*, Volume: 29 issue: 4, page(s): 578-598, <https://doi.org/10.1177/0951629817710562>.
- Mazingo, Druanna M., (2015). "An Analysis of the Factors that Influence Ethnic Conflict and Minority Violence in the Western Balkans". Honors Theses. 282. https://aquila.usm.edu/honors_theses/282
- O'Brien, Michelle L (2018), "Migration as an adaptive response to ethnic nationalism in Russia", *Migration Studies*, Volume 6, Issue 2, Pages 187-204, <https://doi.org/10.1093/migration/mnx039>.
- Smith. A.D (1981). *The Ethnic Revival in the Modern World* (Cambridge: Cambridge University Press.